

*М. В. Бодрецький,
к. е. н., викладач, МАУП*

РОЛЬ ДЕРЖАВИ В РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

*М. Bodretskiy,
lecturer, PhD of economics, The IAPM*

ROLE OF GOVERNMENT IN THE BANKING SYSTEM UKRAINE

Проаналізовано систему управління та регулювання діяльності банківських установ під призвою нагляду держави. Визначено основні завдання які необхідно вирішувати державі в короткостроковій перспективі щодо розвитку банківських установ.

The system of control and regulation of banks under state supervision prism. The basic problem that must be addressed in the short term the country for the development of banking institutions.

Ключові слова: система управління, державна політика, методи регулювання, нормативна база, банківська система, стратегія, функціонування банків.

Key words: management system, public policy, methods of regulation, regulatory framework, banking, strategy, operation of banks.

Актуальність даної теми полягає в тому, що вона дозволяє розібратися з проблемою розвитку комерційних банків як складовою фінансової системи України та її економічного зростання взагалі. Адже саме через фінансову систему здійснюється процес акумуляції фінансових ресурсів суспільства і забезпечується їх найефективніше і раціональне використання. Звідси походить провідна роль таких фінансових інститутів у суспільстві як комерційні банки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Значний внесок у розробку питань теорії і практики функціонування банківської системи здійснили зарубіжні вчені: Дж.М. Кейнс, Й. Шумпетер, А. Пігу, Дж. Герлі, Е. Коен, Е. Шоу, М. Фрідмен, Ф. Мишкін, П. Роуз, Дж. Сінкі, А. Грязнова, Е. Жуков, В. Колесніков, Л. Красавіна, О. Лаврушин, Ю.А. Львов. Означеній тематиці присвячено праці вітчизняних вчених-економістів, зокрема О. Барановського, О. Васюренка, А. Гальчинського, О. Дзюбляка, Б. Івасіва, Г. Карчевої, О. Кіреєва, В. Кротюка, В. Лисицького, І. Лютого, Б. Луціва, В. Міщенко, А. Мороза, Л. Примостки, М. Пуховкіної, М. Савлука, В. Суторміної, Р. Тиркала, С. Циганова. Не зменшуючи значимості наукових напрацювань в рамках загальної теорії банківської системи, досліджень стосовно зарубіжних банків, окремих проблем функціонування вітчизняної банківської системи, зокрема її платоспроможності та ліквідності, слід все ж констатувати, що залишається недостатньо вивченою проблема ролі держави в розвитку банківської системи України. В умовах трансформацій, які відбуваються в країні, вони потребують глибшого розроблення як у теоретичному, так і в методично-практичному аспектах.

Основним завданням, що вирішується у статті є теоретичне осмислення та визначення ролі держави в розвитку банківської системи України та механізму взаємодії держави та банківських установ.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Втручання держави у функціонування банківської системи України за останні 20 років то посилювалося, то слабшало. Так, на початковому етапі трансформації політико-економічної системи, держава практично усунулася від управління банківською системою. Для цього періоду характерний ліберальний підхід до організації банківської справи та його повна комерціалізація. Банки виникали в масовому порядку і законодавчих або адміністративних перешкод для стрімкого зростання їх числа не було. Власний капітал банків був мізерно малий, набір банківських послуг обмежений, персонал професійно слабо навчений, як правило, у новостворених банків була відсутня мережа філій. Вплив держави було зведено до мінімуму. Панував принцип "саморегулювання" банківської системи, який привів до масового банкрутства банків [1].

Наступним етапом, який виник на хвилі банкрутств і втрати заощаджень вкладників, можна вважати період з середини 1990-х рр., значно посилювався контроль за валютними операціями. Були введені жорсткі обмеження на рух капіталу, і якщо до 1992 р. для переказу будь-якої суми іноземної валюти через банківську систему країни не було потрібно практично жодних підтверджуючих документів, то з цього періоду був введений досить строгий контроль. Роль наглядових функцій НБУ багаторазово посилювалася. Політика держави була на-

цілена на відтворення ряду елементів державного управління банківською системою.

Цей період посилення ролі державного впливу на економіку через банківську систему дозволив "окреслити контури" дворівневої банківської системи (що сформувалася в країні), розставити акценти і виділити напрями її подальшого розвитку [3].

Третій період державного впливу на банківську систему (з 2000 р.) характеризується валютною лібералізацією і несуттєвими обмеженнями з вивезення капіталу за кордон. При цьому роль НБУ посилюється: ліцензування, нагляд і контроль за діяльністю комерційних банків залишаються всеосяжними. Необхідно відзначити, що НБУ у даному випадку розглядається як регулятор в руках держави.

Однак багатоаспектність проблеми здійснення державного впливу на банківську систему залишає безліч неузгоджених і не вирішених до кінця питань.

До їх числа відноситься проблема взаємодії банківської системи з державною владою. Держава прагне всебічно контролювати банківську систему, застосовуючи принципи адміністративно-командного управління і як би ігноруючи проголошений ним же ринковий шлях розвитку економіки. Комерційні банки, розуміючи переваги ринкових регуляторів і вже в достатній мірі оволодівши ними, прагнуть, зберегти паритет з державною владою, не порушивши банківського права, все ж таки забезпечити максимальний прибуток.

Позиція держави зрозуміла: вона прагне розвивати всі галузі економіки, охороняти і захищати політичні та економічні інтереси країни. У банків децю інші цілі і завдання. Безумовно, банківське співтовариство зацікавлене в розвитку економіки, захисту своїх інтересів на міжнародному ринку, а це неможливо без потужного розвиненої економічно держави, але все ж певна недомовленість існує [1].

Антимонопольна політика, яку намагається проводити держава, і розвиток конкуренції також вступають у протиріччя. З одного боку, бажання держави збалансувати, рознести економічні ризики, не впасти в економічну залежність від однієї банківської групи або декількох окремих великих комерційних банків, з іншого — бажання великих банків зміцнитися на ринку, увійти до числа найбільших банків світу, стати повноправними гравцями на валютних і фінансових світових ринках, а без поглинання і злиття, тобто без мегаукрупнення, це неможливо.

Ще однією невирішеною проблемою є протиріччя між зобов'язанням банків зберігати комерційну (та банківську) таємницю і боротьбою держави з легалізацією доходів, отриманих незаконним шляхом. Тут відбувається пряме зіткнення не тільки бізнес-інтересів, а й виникає правова неузгодженість. Банк, який перестав зберігати таємницю вкладу, певною мірою стає порушником банківської традиції, всесвітньо визнаної практики, і програє в боротьбі за клієнтів. У свою чергу, держава змушена вимагати від банків надання запитуваної про клієнтів інформації, бо держава, що не підтримує прагнення світової спільноти боротися з "брудними" доходами втрачає свій престиж на світовій арені [2].

Держава проводить політику лібералізації валютного законодавства, але продовжує здійснювати контроль за вивезенням капіталу. Держава стимулює внутрішні і не висуває заборони на зовнішнє інвестування і в той же час встановлює певні обмеження на рух капіталу. Однак слід зазначити, що проблема з вивезенням капіталу не є проблемою тільки банківського сектора, бо заборон на вивіз "легального" капіталу немає, проблема полягає в тому, що в економіці країни бере участь "сірий" капітал і його вивіз утруднений. Банківська система, прагнучи зберегти клієнтів, мимоволі втягнута в процес переказу "сірих" капіталів за кордон. Але це не

проблема банківського сектора, це проблема, яку має вирішувати держава.

Структура банківської системи, що склалася до теперішнього часу в Україні, свідчить про постійне зростання числа банків, контрольованих державою, і, незважаючи на їх невелику кількість по відношенню до середніх і дрібних банків, їх частка в сукупному капіталі банківського сектора становить 40,8%. Жодна з банківських груп, представлених в банківському секторі України, не має домінуючої частки у сукупному банківському капіталі. Тому сьогодні можна говорити про те, що держава робить спроби удосконалення банківської системи і якоїсь її "плавної" трансформації. Воно створює державні банки певної спрямованості і таким чином формує як би альтернативу комерційним банкам.

Ще одна особливість розвитку банківської системи країни полягає в її нерівномірному розподілі по території країни. При проведенні кластеризації банківського сектора НБУ виділяє чотири групи банків, що мають схожі ознаки, а саме: за критеріями капіталу, об'ємними показниками діяльності банку, регіональної розгалуженості. На думку ряду економістів, це об'єктивний і закономірний процес. На нашу думку, складова розгалуженості банківської установи, обсяги її операцій та масштаб є однією з ключових характеристик банківської установи. Враховуючи розміри нашої країни, регіональні особливості бізнесу, недостатня увага до нарощування масштабу діяльності може призвести до серйозних прорахунків у напрямку кредитних потоків на розвиток регіонів. Використання невеликих (регіональних) банків у ролі відомих і цілком залежних від крупних банків є нераціональним і виступатиме гальмом економічного розвитку.

Ще однією проблемою розвитку банківського сектора в Україні є проблема слабкості та обмеженості банківської інфраструктури і, отже, недоступності банківських продуктів. У глибинці багатьох регіонів України кількість банківських установ обмежена. Взагалі в регіонах головних офісів банків практично немає. Ця ситуація не дозволяє охопити все населення країни банківськими послугами. Наприклад, звичайна і така буденна річ у всіх країнах Європи, як пластикова карта у ряді регіонів України поза обласними центрами є дивовижним предметом, нею неможливо не тільки розплатитися в торгівельній мережі, але і отримати за її допомогою готівкові кошти через відсутність банкоматів. Та й у великих фінансових центрах розрахунок пластиковими картами не набув масового характеру: за статистичними даними, тільки 37% населення Києва розраховуються, використовуючи пластикові карти.

Інший приклад — настільки поширений зараз у великих містах країни споживчий кредит не є повсякденною банківською послугою. На сьогодні стратегічна потреба економіки виражається в необхідності широкого розповсюдження і отримання якісних і доступних у всіх регіонах України банківських продуктів. Перекіс у розвитку та поширенні банківських установ по території країни є однією з причин недофінансування регіональної промисловості, а це, у свою чергу, породжує нестачу робочих місць, низький рівень життя і зростання соціальної відстороненості населення, зниження освітнього рівня, деградацію. Ця ситуація не може не турбувати державу, бо закладає проблеми в майбутньому, так як розвиток, наприклад, нанотехнологій не може здійснюватися в одному-двох містах країни, якщо, звичайно, не визначити їх статус як держав у державі.

Сьогодні в Україні, на наш погляд, існує загроза скупки українських банків іноземними банками. Може бути, це не стільки загроза національній безпеці, хоча, безсумнівно, враховувати уроки історії необхідно, наскільки загроза втрати національної банківської куль-

тури, носіями якої є великі комерційні банки України. Практика скупки банків і банківських брендів широко використовувалася в Польщі, Чехії та ряді інших європейських країн постсоціалістичного шляху розвитку перед початком масового приходу іноземних банків в банківські системи цих країн. Враховуючи зобов'язання України перед СОТ, слід розуміти, що допустити на свій банківський ринок до 50% іноземних банків означає серйозні зміни в структурі банківської системи країни, а безперервній трансформації не поліпшують роботу будь-якої системи. Очевидно, що чим довше система працює в незмінному стані, тим вона стійкіше до впливів. Це повною мірою відноситься і до банківської системи України. На наш погляд, слід створити транснаціональні банки на базі банків, контрольованих державою, з метою збереження та розвитку національної банківської культури.

У сьогоденній банківській системі України переважають, на наш погляд, такі основні тенденції розвитку. Перша тенденція полягає в посиленні кількості та ролі банків, контрольованих державою. Вони активно конкурують з комерційними банками і проводять політику "освоєння" регіонів, відкриваючи там свої філії і представництва. Конкурувати з ними зможуть тільки банки, контрольовані іноземним капіталом, і великі комерційні банки. Це дозволяє припустити, що в найближчі 5—10 років на українському банківському ринку будуть представлені банки, контрольовані державою, вони будуть займати певну нішу і їх число не тільки не скоротиться, але буде мати стійку тенденцію до зростання.

Проте можливої і інший шлях розвитку. Число банків з державною участю буде відносно невелике, але їх власний капітал буде становити більше 50% від сукупного капіталу банківського сектора. Ці банки будуть курирувати всі державні проекти і галузі економіки, від яких залежить економічна і політична незалежність країни.

Прихід іноземних банків — неминуча і об'єктивна реальність. Навіть якщо не враховувати процес глобалізації та прагнення східного іноземного капіталу брати участь на нашому фінансовому ринку. Сьогодні власні капітали банків цих країн не на стільки значні і конкурентоспроможні. Але, враховуючи наявність природних ресурсів у середньоазіатських країнах і їх швидкі темпи розвитку, і стійке зростання ВВП, можна припустити, що через незначний період часу банківський капітал навіть східних країн складе конкуренцію українським середнім і малим банкам.

ВИСНОВОК

Тому, на наш погляд, державі слід усіляко сприяти зміцненню становища українських малих і середніх банків у регіонах. Використовуючи їх знання регіональної специфіки, держава може сприяти формуванню банківської мережі спеціалізованих банків, наприклад банків, що займаються обслуговуванням дрібних і середніх фермерських господарств, малих і середніх виробників. Це сприятиме не тільки розвитку банківської системи у віддалених регіонах, а й розвитку промисловості, а отже, створенню робочих місць, зростанню добробуту населення.

Сьогодні Україна прагне повернути свої позиції у світі, стати "рівною серед рівних" і зайняти належне їй по праву місце серед економічно розвинених країн. Ці прагнення можуть стати реальністю, тільки якщо банківська система країни буде сучасною, конкурентоспроможною, інтегрованою у світову банківську систему. У зв'язку з цим перед державою і банківським співтовариством стоїть завдання розвивати українську банківську систему відповідно до вимог сьогоденнього часу.

Успіху можна досягти лише тоді, коли банківська політика зорієнтована на певні цінності, які немину-

че сприяють досягненню бажаного. Можливо вони не піддаються кількісному виміру, однак позитивно відбиваються на результатах діяльності комерційного банку. У світовій практиці комплексному плануванню та аналітичній роботі приділяється велика увага. Значним багажем в цій області володіють і вітчизняні експертні науки. Існують всі необхідні передумови для їх більш широкого застосування українськими банками.

Література:

1. Аванесова І.А. Інструментарій регулювання кредитної діяльності комерційного банку / І.А. Аванесова // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 9. — Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2009. — С. 316—329.
2. Смозженко Т., Другов О. Проблеми та перспективи розвитку банківської системи в умовах євроінтеграції України. Організаційний аспект / Т. Смозженко, О. Другов // Вісник Національного банку України. — 2010. — № 11. — С. 34—37.
3. Тигипко С.А. Проблеми реформування банківської системи України в контексті європейської інтеграції // С.А.Тигипко // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. Т. 11. — Суми: Мрія-1 ЛТД; УАБС, 2011. — С. 7.
4. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні / Затверджена Постановою Правління НБУ від 28.08.2001 N368 зі змінами та доповненнями.
5. Коваленко В. Проблеми капіталізації та оцінювання достатності капіталу Банку / В. Коваленко, О. Крухмаль, Ж. Торяник // Актуальні проблеми економіки. — 2011. — № 8 (122). — С. 276—285.
6. Уразова С. Устойчивость банковской системы: теоретические и методологические аспекты / С. Уразова // Банковское дело. — 2006. — N12. — С. 26—32.
7. Банківські операції: підручник. — 2-ге вид., випр. і доп. / А.М. Мороз, М.І. Савлук, М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А. М. Мороза. — К.: КНЕУ, 2002. — 476 с.
8. Єпіфанов А.О. Операції комерційних банків: навч. посібник / А.О. Єпіфанов, Н.Г. Маслак, І.В. Сало. — Суми: Університетська книга, 2007. — 523 с.

References:

1. Avanesova, I.A., (2009), "Tools regulation of commercial bank credit", Problemy i perspektivy rozvytku bankiv's'koi systemy Ukrainy, no. 9, pp. 316—329.
2. Smovzhenko, T. and Drugova, A., (2010), "Problems and prospects of the banking system in terms of European integration of Ukraine. Organizational aspect", Visnyk Natsional'noho banku Ukrainy, vol. 11, pp. 34—37.
3. Tyhupko, S.L., (2011), "The problems of reforming the banking system of Ukraine in the context of European integration", Problemy i perspektivy rozvytku bankiv's'koi systemy Ukrainy, no. 11, Sumy, Ukraine, pp. 73.
4. The National Bank of Ukraine, (2001), "Instructions on the regulation of banks in Ukraine", available at: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>
5. Kovalenko, V. Krukhmal' O. and Torianyk, Zh. (2011), "Problems of capitalization and assessment of capital adequacy of the Bank", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 8 (122), pp. 276—285.
6. Urazova, S. Urazova, C., (2006), "Stability of the banking system: theoretical and methodological aspects", Bankovskoe delo, vol. 12. pp. 26—32.
7. Moroz, A. M., Savluk, M. I., Pukhovkina, M. F. and etc., (2002), Bankiv's'ki operatsii: Pidruchnyk, [Banking operations], 2-nd ed., KNEU, Kiev, Ukraine.
8. Epifanov, A. A., Maslak, N. G. and Salo, I.V., (2007), Operatsii komertsijnykh bankiv: Navch. Posibnyk, [Operation of commercial banks: Teach. Manual], University Book, Kiev, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 25.12.2013 р.